

L'ajut mutu en els inicis de l'associacionisme obrer: cooperatives i sindicats

Teresa Abelló
Universitat de Barcelona

Les primeres associacions d'obrers van sorgir davant la necessitat de donar una resposta solidària a determinats problemes que plantejava el nou model productiu que s'estava desenvolupant en el segle XIX. Cooperatives i sindicats van néixer amb una certa ambigüitat d'actuació com a exponent d'ajut mutu entre els treballadors. Tots van participar d'un mateix projecte, almenys fins al 1870 al món urbà, i fins més tard a l'àmbit rural.

The first worker associations arose from the need to give a solidary response to specific problems posed by the new model of production that developed in the 19th century. Cooperatives and unions were born with a certain ambiguity of action as exponents of mutual aid between workers. All participated in the same project, at least until 1870 in the urban world, and later in a rural setting.

Al llarg del segle XIX Catalunya es va transformar radicalment i es van anar creant les bases que havien de fer possible la crisi irreversible de l'antic règim. Els canvis van començar des que Catalunya va iniciar el camí cap a la industrialització, tot diferenciant-se, juntament amb el País Basc, de la resta de l'Estat que s'orientava cap al capitalisme agrari. Els conflictes entre els diferents sectors que intervenien en el nou procés de producció i d'espletació van ser inherents a la seva implantació i desenvolupament. Com a resposta es va imposar arreu la necessitat de l'organització obrera, que va sorgir, en tot el món industrial, com una actitud solidària per combatre la misèria que generava el nou sistema productiu, lluitar contra el maquinisme i defensar-se de les imposicions unilaterals dels empresaris. Sovint, també, amb l'aspiració per part de molts treballadors de construir una societat aliena al model industrial que s'anava imposant, la qual va poder conviure durant molts anys amb les aspiracions socials i polítiques d'altres capes populars urbanes.

A Catalunya enmig de la feblesa dels règims liberals i en una època de canvis socials profunds, de grans transformacions migratòries, econòmiques i socials, la cultura democràtica arrelà i es desenvolupà una xarxa dinàmica de moviments i organitzacions de tota mena. Al llarg del segle XIX es va anar desenvolupant un moviment obrer reivindicatiu que, a partir de les societats de resistència i del cooperativisme, s'acabà integrant, en bona part, en les diferents opcions de l'internacionalisme obrer. Es van crear associacions per al treball, per a l'assistència i per al lleure, sovint barrejant-ho tot, o camuflant les seves finalitats per esquivar represions i prohibicions. En els inicis moltes associacions van ser alhora cooperatives, sindicats, partits, societats de socors mutus i centres d'oci. Les societats obreres intentaven negociar amb els patrons la signatura de contractes col·lectius i exigien el reconeixement del dret d'associació per impedir que l'autoritat confiscés les caixes de les societats.

Les primeres societats obreres es van crear durant la regència d'Espartero (1840-1843), moltes

de les quals van desaparèixer en arribar els moderats al poder. Durant anys, sovint, van haver d'actuar en la clandestinitat però van sobreviure mal que bé, entre prohibicions i toleràncies (només entre el 1840 i el 1843 i el 1854 i el 1856, coincidint amb els governs de signe progressista, i entre el 1864 i el 1866, van ser permeses) fins que el 1868 van ser oficialment legalitzades per primera vegada.

Entre els dirigents d'aquest primer obrerisme predominava el societarisme i el cooperativisme. Les societats creades eren una barreja de sindicats d'ofici que lluitaven per qüestions laborals, i d'associacions d'ajut mutu. Els seus afiliats simpatitzaven políticament amb el republicanisme federal. Fins a la revolució democràtica de 1868 aquest embrionari moviment obrer reclamava reiteradament llibertat d'associació per poder crear societats obreres; defensava el mutualisme per la necessitat de constituir caixes obreres d'ajuda a vells, malats i vaguistes, i propugnava el cooperativisme com a alternativa a la iniciativa privada i a l'explotació patronal. El socialisme, amb la sola excepció dels reduïts grups dels anomenats «utòpics», encara no era conegut a l'Estat espanyol. La sindicació efectiva no s'aconseguí fins a la segona meitat del segle XIX, i va anar lligada, com ja hem dit, a l'internacionalisme obrer.

En aquests mateixos moments nuclis reduïts de filantrops van difondre l'utopisme social i es van publicar a Catalunya els primers treballs sobre medicina preventiva i higiene social. Paral·lelament van aparèixer formes de pensament noves que des de punts de vista diferents van cohesionar i orientar les lluites sindicals i tot el moviment obrer. Al costat d'un sindicalisme de to reformista van sorgir comunitats obreres influïdes per l'utopisme d'Owen, Fourier, Saint-Simon, o Cabet fomentat en la idea de la fraternitat. Posteriorment, van aparèixer els plantejaments socialistes de Marx, Engels i també de Bakunin, basats en un nou concepte de propietat col·lectiva o comunitària, i confiats en la necessitat de la lluita política i/o sindical per instaurar un nou ordre social.

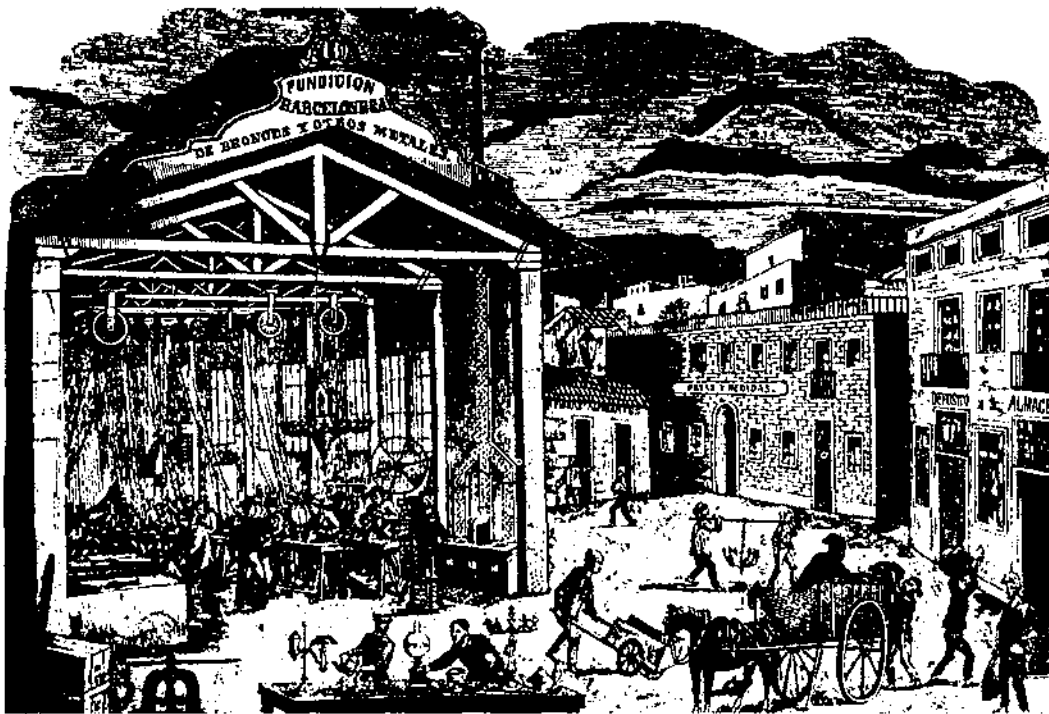
Des de finals dels anys trenta homes sorgits de

les classes mitjanes: metges, advocats, publicistes, etc. van difondre un pensament socialitzant. Eren idees preses de Fourier, Cabet o Saint-Simon, els anomenats «socialistes utòpics». Criticaven la societat en què vivien i parlaven de regeneració, però en el seu projecte hi havia més confiança en una renovació espontània que no pas un plantejament alternatiu. En general aquestes especulacions foren fetes al marge del sindicalisme obrerista i no les concretaren en cap projecte de reestructuració mínimament viable.

A l'Estat espanyol es va propagar el saint-simonisme, a partir del 1835, des del periòdic *El Propagador de la Libertad*, de Barcelona; posteriorment, des del 1848, es van difondre les doctrines d'Etienne Cabet propagades per Narcís Monturiol i el periòdic *El Padre de Familia*. Aquí, a Catalunya, el cabetisme va enllaçar amb el republicanisme democràtic d'Abdó Terrades que, al socialisme pacifista de Cabet oposava un republicanisme combatiu d'esquerres que connectava amb l'associacionisme obrer reivindicatiu. A partir del 1847 actuà a Barcelona un nucli de cabetians, entre els quals cal comptar Narcís Monturiol i Josep Anselm Clavé, que publicà el periòdic *La Fraternidad* (1849-1850) però que no aconseguí d'arrelar entre la classe obrera. El fourierisme va tenir especial rellevància a Cadis amb l'impuls de Joaquín Abreu.

Els «utòpics» van ser també alguns dels teoritzadors del cooperativisme, el qual havia anat apareixent en les seves diferents modalitats des dels anys trenta: producció (París, 1831), consum (Pioners de Rochdale, Gran Bretanya, 1844) o de crèdit (caixes Schulze-Delitsche, Ale-

1. Anteriorment Garrido havia publicat amb Federico Carlos Beltran el periòdic bimensual *La Organización del Trabajo* (1848), des d'on es difonien les idees de Fourier, Blanc, Proudhon, i Saint-Simon. Garrido va mantenir una estreta relació amb el republicà G. Mazzini a qui J. Ventosa i A. Pérez Baró qualifiquen de «precursor de cooperació». Ventosa i Roig, J.; Pérez Baró, A. *El moviment cooperatiu a Catalunya*. Palma de Mallorca: Moll, 1961. Per a la relació entre ambdós polítics vegeu: Abelló, T.; Casassàs, J.; Ghanime, A.; Pich, J. «La influencia de Mazzini en el republicanismo español». A: Limiti, G. *Il Mazzinismo nel mondo*. Pisa: Istituto Domus Mazziniana, 1995. p.77-142.

El camí cap a la industrialització significà que, al llarg del segle XIX, Catalunya es transformés de manera molt important. Gravats d'una foneria barcelonina del segle XIX.

manya, 1859). Relacionat amb el grup fourierista de Cadis destaca la figura de Fernando Garrido que, des de Madrid, va facilitar la relació dels fourieristes amb els republicans. Garrido fou pioner del partit demòcrata i introductor a Espanya de les teories cooperativistes, inspirades en els Pioners de Rochdale, a partir de 1862.¹ El 1861 es va exiliar a Anglaterra per les seves activitats politicoconspiratives, i va ser en aquests moments quan va entrar en contacte amb els cooperativistes de Rochdale i el van fascinar els seus mètodes. A partir d'aquests moments es va convertir en un dels principals difusors del cooperativisme a Espanya.²

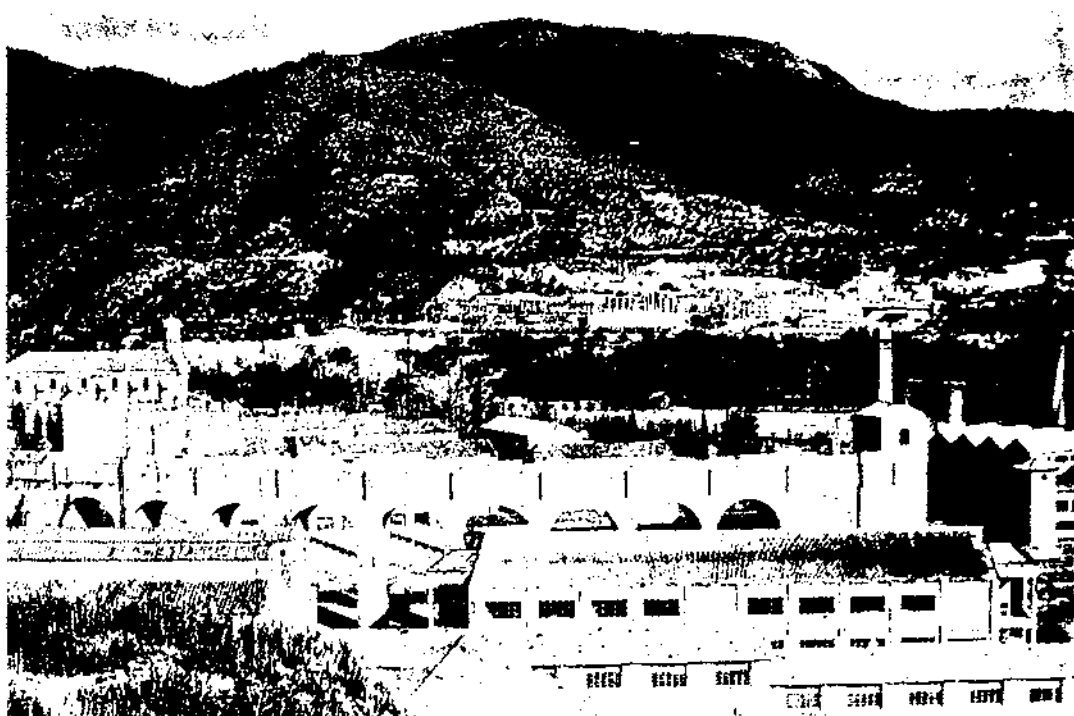
El cooperativisme es va estendre a l'emparedament de sectors republicans reformistes —el ja citat Fernando Garrido, Josep Roca i Galès, Antoni Guàrdia, etc.— com un mitjà d'alliberament social de les classes treballadores, sense plantejar lluita de classes ni abolicció del capitalisme, la qual cosa els atansava en bona part als projectes dels anomenats utòpics.³

A partir de 1868 es van difondre els plantejaments socialistes internacionalistes de Marx, Engels i Bakunin, que havien de guiar majoritàriament l'obrerisme des de dues concepcions dife-

rents: la dels primers que defensaven que la nova societat depenia de la conquesta i la transformació de l'estat, i la del segon que volia organitzar-la al marge d'aquest. Després de la revolució democràtica del 1868, el moviment obrer català optà majoritàriament per l'anarquisme bakunista: defensà l'apolitisme tot trencant amb els partits polítics i assumí el col·lectivisme posant així fi al cooperativisme i al societarisme d'anys anteriors.

L'associacionisme obrer va aparèixer, a Catalunya, entre els treballadors de la indústria tèxtil. Des del 1838 diverses comissions d'obrers barcelonins reclamaven reiteradament, i en va, al capítol general autorització per associar-se. Els fabricants s'oposaven a aquesta demanda. Amb aquesta lluita es posava de manifest la incapacitat de l'estructura legal del nou estat liberal per assumir i encaminar l'experiència inèdita de l'associacionisme obrer. Els obrers van haver d'acollir-se a la RO de 28 de febrer de 1839, la qual permetia associacions d'ajut i socors de caire mutualista, però era insuficient i punitiva, vers les agrupacions més reivindicatives. Amb un marc legal advers les societats obreres es van veure des del primer moment discriminades respecte de les

El desenvolupament industrial català centrat, en bona mida, en l'àmbit tèxtil, comportà el naixement, ja el 1840, de les primeres associacions de socors mutus entre els obrers. Colònia industrial a Esparreguera.

iniciatives associatives autoritzades a d'altres grups socials, especialment als patrons. En aquest context va néixer el 1840 a Barcelona l'Associació Mútua de la Indústria Cotonera, un embrionari sindicat presentat sota la forma de societat de socors i de previsió social, de la mateixa manera que ho farien més tard altres societats en d'altres indrets de l'Estat com ara la Sociedad de Socorros Mutuos de Tejedores de Béjar (1849), o la societat obrera El Taller de València.

L'Associació de Teixidors va impulsar la creació de la Companyia Fabril de Teixidors, una societat de signe cooperatiu fundada amb un préstec de l'Ajuntament de Barcelona; arribà a tenir al voltant de 200 obrers i el 1848 fou traspassada a mans particulars.⁴ Immediatament altres oficis com blanquejadors, tintorers, pintadors, filadors, impressors, espartenyers, sabaters, fusters, asserradors, claveters, etc. van seguir el mateix camí;⁵ tenim notícia de l'existència a Barcelona el 1840 d'una cooperativa de consum, La Cooperació, integrada per un centenar de famílies obreres, així com de la fundació aquest mateix any d'una societat de treballadors a Igualada. Moltes van desaparèixer el 1843 quan els moderats van tornar al poder.

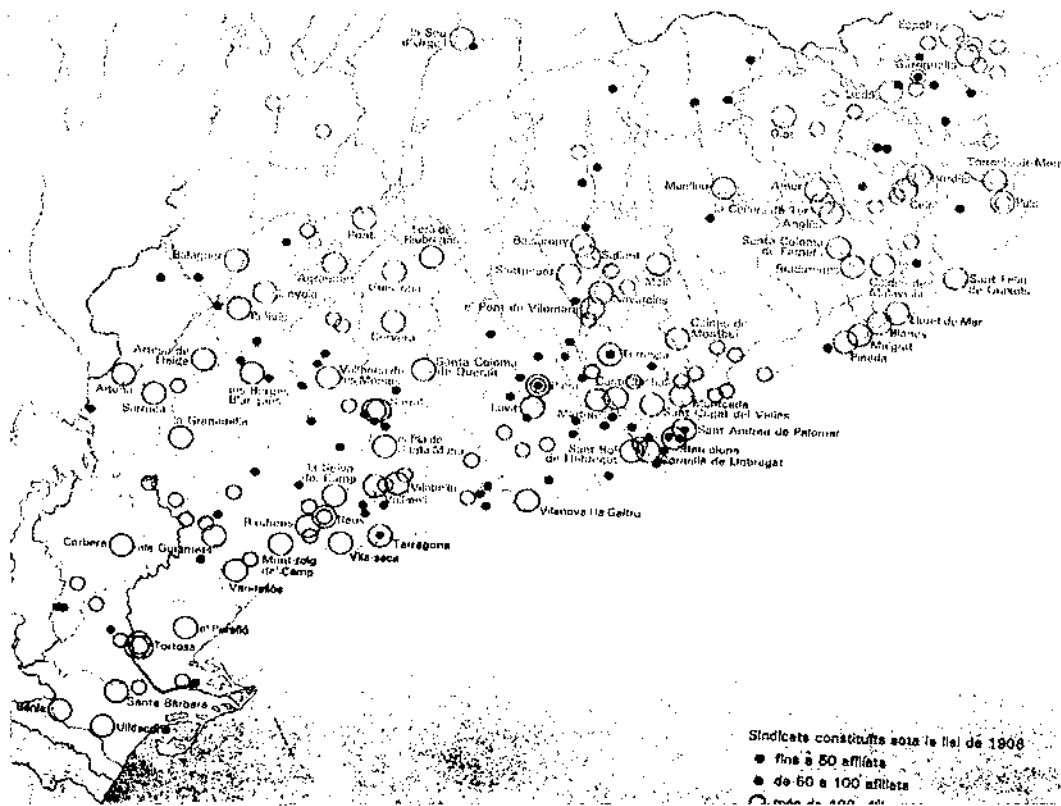
El cooperativisme va agafar volada, com ja hem dit, sobretot a partir dels anys seixanta. Es va difondre a través dels periòdics de tendència demòcrata i cooperativista, *El Obrero* (aparegut el 1864) i *La Asociación* (1866) dirigits pels cooperativistes Antoni Gusart (un dels introductors a l'Estat espanyol de les idees de l'AIT) i Josep Roca i Galès, respectivament. Entre les cooperatives de producció que es van constituir en aquest període hi ha *La Obrera Mataronense*

2. Aquest interès pel cooperativisme quedà reflectit en l'obra *El Socialismo y la Democracia*. Londres: 1862.

3. Manuel Reventós presentarà les cooperatives com una tendència conservadora en el si del moviment obrer que «consolida en certa manera el sistema capitalista». Reventós, M. *Els moviments socials a Barcelona al segle XIX*. Barcelona: 1925 (2a ed. Barcelona: Crítica, 1987) p.146-147.

4. Pérez Baró, A. *Història de les Cooperatives a Catalunya*. Barcelona: Crítica, 1989. p. 18. Manuel Reventós, en el llibre anteriorment citat, estudia amb detall la fundació i l'activitat d'aquesta entitat.

5. *Las clases trabajadoras asociadas a los diputados a Cortes y en particular a los de la antigua Cataluña*. Barcelona: 1841.

L'auge industrial a Catalunya significà, entre altres coses, un creixement ràpid de l'associacionisme obrer i agrari arreu de Catalunya. Mapa de la implantació territorial dels sindicats agraris i obrers en la segona dècada del segle xx.

(Mataró, 1864) dedicada a la fabricació de filats i teixits; una d'operaris boters a Vilanova (1871); La Obrera (Sabadell, 1873), de teixits i filats de llana; La Artística Carpintera, a Barcelona; La Redentora, de rajolers, a Sants;⁶ una cooperativa de la construcció a Mataró (1878) i, també algunes a les conques del Ter i del Freser; totes, però, van durar poc.⁷ Pel que fa a les de consum podem citar La Econòmica (Palafrugell, 1865), La Equitativa (Palamós, 1887), La Vilanovesa (Vilanova i la Geltrú, 1871), La Unión Obrera de Sants (1873), La Bienhechora (Barcelona), El Porvenir (Cornellà, 1874), entre moltes altres.⁸

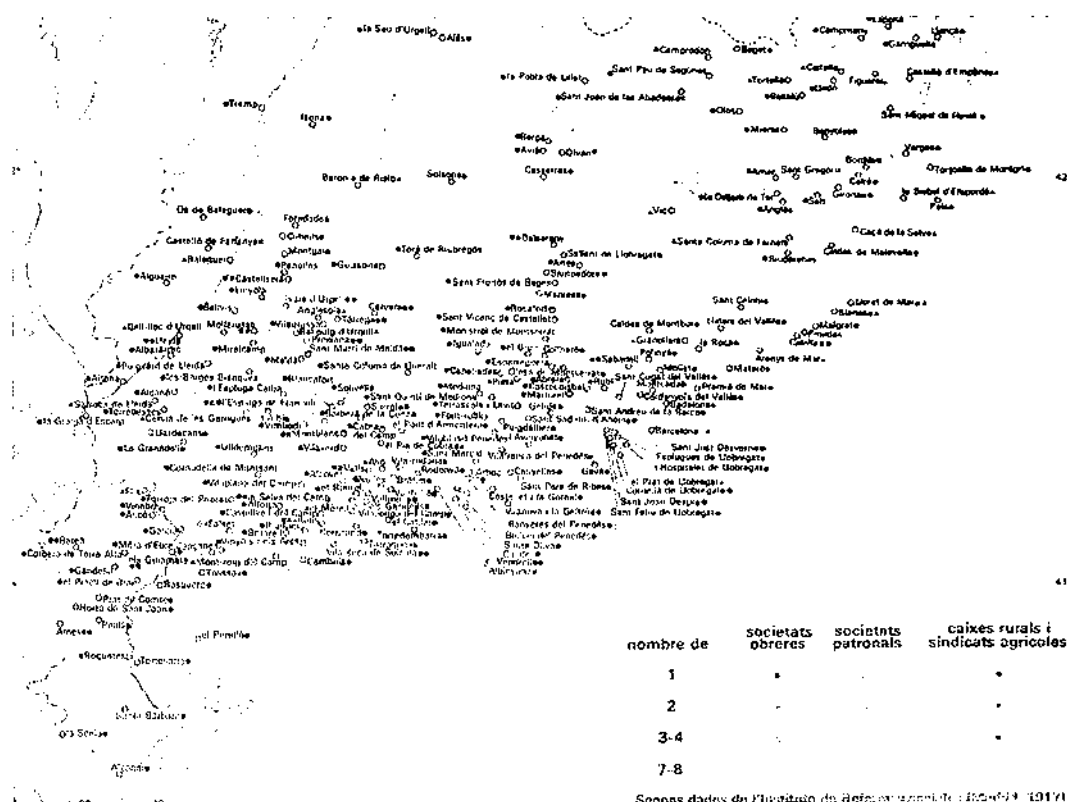
Entre el 1864 i el 1866 els obrers barcelonins van reorganitzar quasi públicament les seves societats gràcies a l'actitud condescendent del general Dulce, capità general de Catalunya. Com ja hem apuntat s'havien fundat periòdics, cooperatives i societats d'ajut mutu i de resistència. El desembre de 1865 es va celebrar un congrés a Barcelona impulsat pels cooperativistes d'El Obrero amb l'objectiu d'impulsar el moviment cooperatiu; aquests, defensaven la llibertat d'associació obrera, s'oposaven al lliurecanvisme i

reclamaven la «protecció del treball nacional».⁹

Van assistir al congrés vint-i-dues societats obreres, vuit de les quals eren cooperatives (de producció i/o de consum). S'hi discutí el tema «La cooperació com a mitjà de defensa dels interessos dels treballadors»; llavors, com posa de manifest Pérez Baró, «hom ja conceixia l'experiència dels pioners de Rochdale de 1844, per la traducció que Fernando Garrido havia fet de la Història dels Pioners de Rochdale.»¹⁰ El congrés acordà de fomentar el consum dels productes elaborats per les cooperatives i facilitar llur federació per afavorir tant el seu desenvolupament com la seva protecció.

Era, encara, un obrerisme en bona mesura cooperativista, que veia la cooperació com l'expressió de l'ajut mutu. El cooperativisme apareix, doncs, lligat al sindicalisme obrer en els moments en què aquest és més embrionari. A mesura que el moviment obrer vagi madurant i es coneguin les idees internacionalistes, els principis establerts per l'Associació Internacional de Treballadors (AIT), els diferents tipus d'associacionisme obrer adquiriran identitat pròpia, sense

L'augment de l'associacionisme obrer es donà a la vegada que la creació de societats patronals i d'altres entitats com les caixes rurals. Entitats associatives a principis del segle xx a Catalunya.

que això vulgui dir, però, que trenquin tota actuació comuna. La implantació de l'AIT, a partir del 1868, va significar el debilitament del cooperativisme entre el societarisme obrer en favor de postures més marcadament sindicals, ja fossin de to reformista o revolucionari. Malgrat tot, però, aquell continua estenent-se lentament, sobretot entre la menestralia i també com a cooperatives de consum, tot impulsant un important moviment federatiu a Catalunya, encapçalat per Joan Salas Anton, que es concretà en la publicació de la *Revista Cooperativa Catalana* i l'organització del I Congrés Cooperatiu (Barcelona, juny de 1899).¹¹

La revolució de setembre de 1868 va crear un clima favorable a les llibertats polítiques i sindicals. El moviment obrer ho aprofità per desenvolupar un associacionisme que superés tant l'excés pragmatisme de les velles societats obreres i la nebulosa de l'utopisme com el marc d'actuació excessivament local en el qual s'havia mogut fins aquell moment, tal i com ja havia intentat de fer el 1855 amb la fallida organització sindical Unión de Clases. A l'empara del nou clima de llibertats, diverses associacions obreres de

Barcelona es van federar l'octubre de 1868 formant la Direcció Central de las Sociedades Obreras de Barcelona (pocs mesos més tard s'anomenaria Centro Federal de las Sociedades Obreras). Posteriorment es va crear el sindicat

6. A l'igual que altres cooperatives, La Redentora «(...) ultra posseir dues bòviles per a la seva indústria, sosté escoles o facilita habitacions construïdes en cases de pisos propietat de la cooperativa, als interessats.». Reventós, M. *Els moviments socials* [...], p. 148.

7. «En general i salvades excepcions, la desproporció entre les aspiracions dels treballadors i les seves condicions d'educació, malgrat les indubtables dots nadiues tant intel·lectuals com morals dels nostres obrers, determinaren la seva fi». Reventós, M. *Els moviments socials* [...], p. 148.

8. L'existència de les diferents cooperatives, basada en la informació facilitada per Piernas Hurtado, Salas Anton, o Eladi Gardó, és constatada pels ja citats: M. Reventós, J. Ventosa i Roig, A. Pérez Baró, i A. Pérez Baró.

9. *El Obrero* (24 desembre 1865-7 gener 1866). El moviment associatiu obrer d'aquesta primera època es àmpliament estudiat per Josep Termes, vegeu: Termes, J. *Anarquismo y Sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Barcelona: Ariel, 1972.

10. Pérez Baró, A. *Història de les cooperatives* [...], p. 20.

11. *Ibidem*, p. 24-25

Las Tres Clases de Vapor (1869) de tendència reformista i prorepublicana, que aglutinava tots els oficis del sector tèxtil i que va intentar, amb poc èxit, ultrapassar el marc barceloní. Al mateix temps la major part de les societats obreres es van orientar cap a les noves idees revolucionàries que propugnava l'AIT.

L'Associació Internacional de Treballadors (AIT), coneguda com La Internacional, havia estat creada a Londres el setembre del 1864 fruit dels contactes mantinguts entre sindicats britànics i francesos, i una sèrie d'exiliats de diversos països. Sota el lema de «Proletaris del món, uniu-vos!» tenia per objectiu arribar a una societat amb els mitjans de producció col·lectivitzats, en la qual no hi hagués pobres ni rics. Des de l'inici l'AIT era una amalgama d'organitzacions i individualitats, resultat d'un llarg procés de convergència ideològica entre sectors revolucionaris de la primera meitat del segle XIX, que veien en la classe obrera l'eix de qualsevol canvi social futur.

Les primeres notícies sobre l'existència de l'AIT a l'Estat espanyol les va donar *El Obrero* (1-11-1865), informant que milers d'obriers s'hi havien adherit. Societats obreres de Barcelona van dirigir una proclama al segon congrés de l'AIT (Lausana, 1867).¹² Al tercer congrés celebrat l'any següent a Brussel·les, poc abans de l'esclat de la Revolució d'Octubre, hi van enviar un delegat.

El Centre Federal va impulsar la celebració d'un congrés de les societats obreres catalanes el desembre d'aquell mateix any (1869). Es discutí sobre la necessitat de publicar un periòdic obrer (*La Federación*, que es començà a publicar l'agost de 1869) i, fonamentalment, sobre la forma de govern que s'havia de donar a l'Estat espanyol una vegada ensorrada la monarquia borbònica. Pel que fa a aquest últim punt els delegats de les 61 societats obreres representades es van pronunciar per la república federal. Era un obrerisme encara republicà i cooperativista, allunyat dels plantejaments de l'AIT. El mateix líder obrerista Rafael Farga Pellicer, que al cap de pocs mesos seria un dels representants més destacats de l'anarquisme bakuninista, apolític i col·lectivista,

manifestava en aquells moments que «el sistema societario cooperativo es el único que emancipará al obrero de la tiranía del capital, la República federativa será la que emancipará al pueblo de la tiranía de los déspotas.»¹³

La separació entre els dirigents obreristes, el republicanisme federal, i el cooperativisme, s'inicià en els últims mesos de l'any següent, i es consolidarà en el Primer Congrés Obrer Espanyol, celebrat a Barcelona el juny de 1870, quan es féu evident la davallada de l'hegemonia cooperativista entre l'associacionisme obrer. Però el març de 1869 encara es feia apologia del cooperativisme; el mateix Farga Pellicer signava una proclama que el Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona dirigia als obrers de la resta de l'Estat en la qual es qüestionava: «¿Cuál es la forma societaria más conveniente para caminar directamente a la completa emancipación de las clases obreras, la cooperativa o la resistencia?» La resposta era categòrica: «la cooperativa».¹⁴ El Centre Federal admirava el cooperativisme alemany i en un altre escrit dirigit «A las Cortes Constituyentes» posava de manifest que les «sociedades obreras federadas [es refereix a les de Barcelona] reciben semanalmente de sus socios una cuota destinada a la formación de un fondo que sirva para establecer los primeros talleres cooperativos.»¹⁵ En definitiva, com destaca Josep Termes en el seu llibre sobre el moviment obrer a Espanya, fins al 1870 els dirigents obrers que més tard s'orientarien cap al sindicalisme, el cooperativisme, el bakuninisme, o el societarisme moderat, van fomentar el desenvolupament de l'associacionisme obrer amb la creació de sindicats i mútues; tots ells confiaven en el cooperativisme com a sistema d'emancipació social, buscaven la negociació directa amb els patrons, defensaven el proteccionisme i apostaven per la república federal. Era, en definitiva, un obrerisme socialment molt moderat.¹⁶

El juny de 1870 les societats obreres de Barcelona, fent-se ressò de les iniciatives portades a terme per diverses publicacions periòdiques, van convocar un congrés obrer d'àmbit estatal per recollir i sistematitzar les reivindicacions dels treballadors de tot l'Estat espanyol. Es va fer en-

L'associacionisme obrer i l'agrari catalans tindran característiques diferents, ja que el primer serà bàsicament urbà i el segon anirà, en molts casos, a remolc de l'obrer. Fotografia: obrers de Terrassa de l'Hogar Obrero (1901).

tre el 18 i el 25 de juny sota la presidència del ja esmentat Rafael Farga Pellicer.

El congrés va marcar definitivament el canvi de rumb del moviment obrer. Es va adherir a l'AIT i va constituir la Federació Regional Espanyola (FRE), la secció espanyola de l'AIT. Hi van estar representades societats obreres de tot l'Estat (la majoria però catalanes) i de totes les tendències: bakuninistes, cooperativistes i sindicalistes, tant partidaris de l'apoliticisme com del republicanisme federal. S'hi van debatre quatre grans temes: acció sindical (resistència al capital), cooperatives, organització, i lluita política. L'entesa a la qual van arribar bakuninistes i sindicalistes va fer que el congrés es declarés partidari dels sindicats d'ofici amb un doble objectiu: aconseguir millores immediates per als treballadors i arribar a l'emancipació de la classe obrera; va refusar el cooperativisme com a via d'emancipació i com a instrument per reformar la societat; aprovà l'organització dels treballadors en sindicats d'ofici locals i, per últim, davant la polèmica qüestió de la participació política va

adoptar el compromís d'un apoliticisme sindical que, assumint la tradició republicana i federal de l'obrerisme espanyol, tolerava l'activitat política individual. Es consolidaven així els enfrontaments dels sindicats obrers amb els republicans i l'abandó de la línia cooperativista.¹⁷

L'associacionisme obrer va seguir pautes diferents al camp. Aquest, tal com l'hem presentat, és un fenomen urbà; en certa manera, l'agrari anirà a remolc seu i trobarà grans entrebancs per adaptar les estructures. Les particulars condicions sociològiques i jurídiques del camp van fer

12. Nettlau, M. Miguel Bakunin. *La Internacional y la Alianza en España*. Buenos Aires: 1925. p.15.

13. La Alianza de los Pueblos (14-15 desembre 1868), citat a: Termes, J. *Anarquismo y sindicalismo* [...], p. 32.

14. «La Alianza de los Pueblos» (29 març 1869).

15. Termes, J. *Anarquismo y sindicalismo* [...], p. 36.

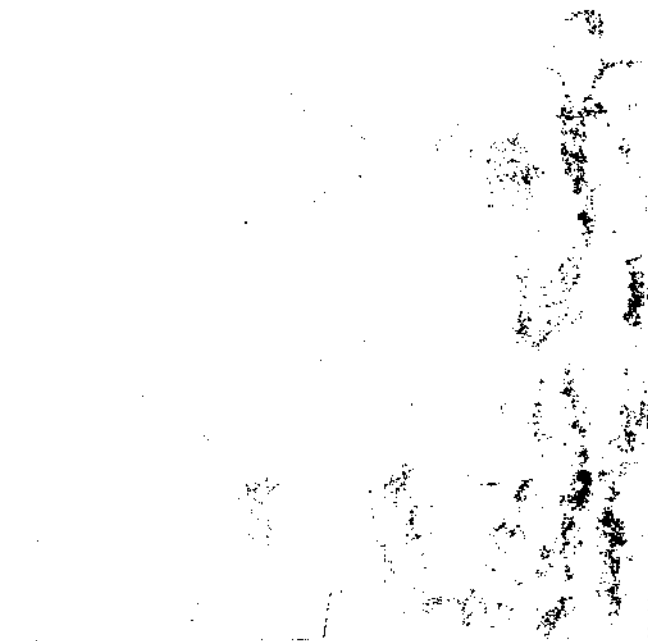
16. *Ibidem*, p. 38.

17. Del Congrés Obrer de Barcelona hi ha informació completa a: Termes, J. *Anarquismo y sindicalismo* [...], p. 57-171, i Apèndix: 2, 9.

que tant anarquistes com socialistes tinguessin dificultats per implantar-s'hi.

L'organització sindical dels pagesos, com a instrument de lluita per a la millora de les condicions laborals i la plasmació d'una nova concepció de les relacions socials, va esdevenir un trencament radical en el si de les comunitats rurals. Les societats de resistència pagesa, nascudes davant l'ofensiva dels propietaris foren la base del sindicalisme agrari i, més enllà, de moltes societats cooperatives. Com posen de manifest A. Mayayo i J. Pomés, amb el pas del temps i per circumstàncies alienes a la dinàmica rural, és a dir a la influència dels centres urbans, els sindicats canviaren d'orientació i hegemonia —de federal a socialista, de socialista a cenetista, de cenetista a rabassaire—, però les societats continuaren essent les mateixes.¹⁸

Les diferents formes d'associació de petits propietaris, sovint van aparèixer entremesclades amb el naixement del moviment obrer. La mateixa tradició cultural i el llenguatge popular so-

El cooperativisme va néixer lligat al sindicalisme obrer com a expressió d'ajut mutu.

Fotografia: Primer Congrés Nacional de Cooperatives d'Espanya (1913).

vint identifiquen sindicat amb cooperativa agrícola; però caldrà distingir entre l'organització reivindicativa del pagès sense terra i l'associació cooperativa com a actitud de defensa davant els propietaris més forts. Aquesta actitud defensiva es concretava inicialment en la compra de productes, com els adobs, i la seva venda als associats a preu de cost, o l'adquisició i la utilització comuna d'estris; posteriorment incorporà l'elaboració i la venda de productes en comú i, en aquest context, destaquen la construcció de trulls i, sobretot, els grans cellers cooperatius en les zones vinícoles.

L'internacionalisme obrer, per la seva part, s'havia inclinat ben aviat (Congrés de l'AIT a Basilea, 1869) per la col·lectivització de la terra i

l'abolició de la propietat individual, la qual cosa condicionà la seva implantació al camp. Tradicionalment en el món rural van tenir molt més ressò les teories republicanes que defensaven l'accés d'arrendataris i parcers a la propietat, més sensibles a les reformes dels contractes d'arrendament, que no pas les idees socialistes i anarquistes que, més radicals, tendien a abolir-la. A començaments dels anys setanta s'intentà impulsar amb poc èxit un associacionisme obrer relacionat amb la Federació Regional Espanyola de l'AIT.

Ultra l'associacionisme impulsat pels grans propietaris agrícoles, va ser la Llei d'associacions de 1887 (completada posteriorment amb la de 1906) la que va permetre la formació i el desenvolupament de les associacions agràries.

L'associacionisme agrari prendrà volada a cavall dels segles xix i xx amb la internacionalització del mercat i la greu crisi social provocada per la fil·loxera. Els pagesos constituïran societats de defensa dels seus drets i interessos, i, més enllà, intentaran adaptar-se als nous temps a través del desenvolupament del cooperativisme. El cooperativisme agrari es desenvolupà a cavall de segle, fonamentalment a les zones vitivinícoles. Com posa de manifest A. Gavaldà en els seus estudis sobre el cooperativisme a la Conca de Barberà, el moviment cooperatiu al camp presentava una dualitat pel que fa a continguts, organització i protagonistes, la via revolucionària de transformació de les relacions social i la reformista. «Per als pagesos el cooperativisme era una trinxera davant l'auge de la dinàmica competitiva provocada pel desenvolupament del capitalisme i, també, de la usura dels comerciants i propietaris. Per als propietaris reformistes, no escanyapobres, el cooperativisme era l'instrument de modernització i el coixí amortidor de la conflictivitat social.»¹⁹

Una experiència sindical de certa envergadura en aquells moments fou la creació de la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola, el 1893. Concebia la terra com un bé social i tenia caràcter de classe (refusava les associacions mixtes de propietaris i pagesos) però, tot i que se sentia solidària amb la resta del movi-

ment obrer, estava estretament lligada al republicanisme federal. A l'igual que en les primeres associacions obreres urbanes el fenomen de la solidaritat surava en les seves actuacions; les diferents societats assumiren funcions reivindicatives, assistencials, cooperatives, instructives, i recreatives.

La repressió a gran escala desfermada contra el moviment obrer en general el 1896, després de l'atemptat a Barcelona contra la processó del Corpus al carrer de Canvis Nous i l'organització del tristament famós Procés de Montjuïc, la Federació va quedar desballestada.

Al segle xx, amb l'eclosió del sindicalisme, el camp d'actuació del societarisme obrer, en les seves diferents vessants, quedarà cada vegada més delimitat, tant organitzativament com ideològicament, sempre sota l'exponent comú de l'acció solidària, la qual es palesa en els moments més crítics per al món obrer.

18. Mayayo, A.; Pomés, J. «Les contradiccions del món rural». A: *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 8: L'Època dels nous moviments socials. 1900-1930. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, p.119.

19. Gavaldà, A. «L'associacionisme agrari a Catalunya». A: Fuguet, J.; Mayayo, A., ed. *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca* (1894-1994). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994. p.39.